

Kısaş-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözcüğüne Katkılar II

Emine Yılmaz, Hacettepe University, Ankara
Nurettin Demir, Başkent University, Ankara

Arap edebiyatının en önemli *Kısaş-ı Enbiyâ* yazarlarından biri olan Şa‘lebî’nin *Kitābu ‘arā’isi’l-mecālis fî kısaş’l-enbiyâ* adlı eseri değişik tarihlerde Türkçeye çevrilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri, 14. yüzyılda, Aydınogulları döneminde Türkçeye çevrilmiş ve Türk Dil Kurumu kütüphanesinde A 145 numara ile kayıtlı olan nüshadır. Yayına hazırlamış olduğumuz 954 sayfalık bu nüsha, Anadolu sahasındaki en eski ve en kapsamlı metinlerden biridir. Eser geniş hacmi sayesinde dönemin dilini bütün ayrıntılarıyla incelemeye imkân sağlamaktadır. Özellikle Türk Dil Kurumu ve Bursa nüshaları, *Tarama Sözlüğü*’nde ve şu ana kadar yayımlanmış Eski Anadolu Türkçesi metin ve sözlüklerinde yer almayan, çok az rastlanan veya bu yazmalardaki ses ve/veya biçim özellikleri ile ilk kez karşılaştığımız sözcükleriyle Türkçenin sözcüğüne de katkıda bulunabilecek en önemli eserler arasında yer alırlar.

Eser üzerindeki kimi araştırmalarımız daha önce bazı yazılara konu olmuştu (Yılmaz-Demir 2005, 2009a, 2009b, 2009c). Bunlardan biri de TDK nüshasının sözcüğü üzerinde, Bursa, Manisa, Bağdadlı, Marmara ve İznîkî nüshalarından da yararlanarak yaptığımız araştırma idi. *Talat Tekin Armağanı* içinde yayımlanmış olan “Kısaş-ı Enbiyâ’dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözcüğüne Katkılar I” (2009b) adlı bu yazıda *Tarama Sözlüğü* ve Eski Anadolu Türkçesine ait diğer sözlük ve metin yayınlarının da dikkate alınmasıyla, yedi ayrı grup oluşturulmuştu:

İlk grupta, bugünkü bilgilerimize göre, sadece *Kısaş-ı Enbiyâ*’da bulunduğunu düşündüğümüz sözcük ve deyimler yer almaktaydı: *arur-~arır-, binür, biter, dir, üyer-, yakımrağ, yinçi; güneş gözine, yil vir-, yir(üñ) yüzün yala-*.

İkinci grupta, TS’de bulunmamakla birlikte, çok nadir de olsa döneme ilişkin diğer kaynaklarda belirlenen sözcük ve deyimler bulunmaktaydı: *çög-, düğünük, dünlerək, emlü, oyru, şimşek doğu-, yivil-, yivlimiş, yoğnal-, yoğla-; siñer su*.

Ses yapıları mevcut verilerden farklı olanlar üçüncü grubu oluşturmaktaydı: *kulağ dozu (dözi, duzi, düzi?), kez, oturğan, ölgen, yivuk*.

Anlamsal farklılık gösterenler dördüncü grupta ele alınmıştı: *binü, haqqına ko-*.

Sözcukusu yazıdaki son grupta, TS’de tek tanıklı görünen madde başları için metnimizde ikinci tanık durumunda olan sözcükler incelenmişti: *kuyka, siy, yahşur-, yatsun*.

Bu yazının konusunu ise *altıncı* ve *yedinci* grupta yer alan, yani sorunlu olduğunu düşündüğümüz Türkçe kökenli sözcükler ile ilk kez metnimizde belirlendiğini düşündüğümüz Arapça, Farsça alıntılar oluşturmaktadır.

VI. Kısaş-ı Enbiyâ’nın TDK nüshasında, anlamları bağlamdan sezilen ancak çoğu durumda diğer nüshalarda, TS’de ve diğer kaynaklarda aynı veya benzer biçimlerini bulamadığımız için okunmuş ve anlamlarından emin olamadığımız sözcükler de yer almaktadır. Ses ve biçimleri nedeniyle Türkçe olduklarını düşündüğümüz bu sözcükler,

kopyalama yanlışlığı olasılığı da göz önünde bulundurularak, mevcut yazımın elverdiği ölçüde çözümlenmeye çalışılmıştır:

añsuz “deliksiz (?)”

Kıssaş-ı Enbiyâ’nın TDK nüshasında bir kez belgelenmiş olan *elif, kef, sin, ze* harf dizisi *añsuz* veya *eñsüz* biçimlerinde okunabilir:

“Süleymân eyitdi bunuñ içinde bir güher var delüksüz ve bir boncuğ var delüklü yalavaç eyitdi gerçeksın imdi ol *añsuz incü[yi]* del ve ol egri delüklü boncuğa iplik geçür” (661-3).

Sözvarlığı açısından TDK nüshasına en yakın olan Bursa nüshasında bu cümlelerin paraleli bulunmaz; Marmara’daki paralel cümlede ise *añsuz incü*’ye denk gelen bölümde *incü* herhangi bir sıfat almamıştır:

“Süleymân eyitdi bunuñ içinde bir şâhdâne incü ve egri deliklü bir boncuğ var ilç eyitdi şaḥiḥ söyledin *incüyi delüp* ve ipliği boncuğa geçür” (380-3-5).

Arapça metinde, *añsuz incü* çevirisine esas olan bölümde *dürrete şemînete bilâ şaḥb* “deliksiz kıymetli inci” (Ar. 319) ifadesi yer alır.

Özer’in *eñsüz* “dar” okuyuşu hem ses hem de anlam açısından uygun değildir (2008: 53). “Geniş” anlamındaki sözcük art damaksıl *ñ* değil, dış yuvasıl *n* ile dir. Krş. Clauson 1972: *ēn*. Ayrıca metinde “dar inci”den değil, Marmara nüshasındaki *şâhdâne* sıfatının da gösterdiği gibi iri bir inciden söz edilmektedir.

añsuz okuyarak “deliksiz” anlamı verdiğimiz bu sözcük, bu biçimiyle başka kaynaklarda belgelenmemiştir. Bu yapı, Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılan *an~añ* “iki tarla arasındaki sınır, set şeklindeki ayırntı” kökünden geliyor olabilir. Bu durumda *añ* kelimesinin “ara” anlamı yanında “delik” anlamı da olmalıdır. Tezcan’a göre *añ*, Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan, *Derleme Sözlüğü*’nde bulunan en eskicil sözcüklerden biridir ve *eñ* okunmalıdır (1994: 75). Biz ağızlarda art ünlülü biçimin daha yaygın olmasından hareketle *añ* okuyuşunu tercih ettik.

Bu kök TS’de de çok sayıda örnekle belgelenmiştir: *añ, añ yiri, eñ yiri, ek, ek yeri* “oynak yeri, büküm yeri, eklem, bitişik iki şey arasındaki çizgi”. Ayrıca metnimizin TDK ve Bursa nüshalarında da kullanılmıştır:

“kapu *añına* ağzumı urdum” (TDK 10-14)

“kapuyı yapa şöyle kim hiç *añ* yiv kılmaya” (TDK 39-15)

“kapu *añına* ağzum urdum” (Bursa 28-10)

añ kökü, Türk edebiyatının köyü konu alan ilk ürünlerinden olan *Kara Bibik*’te de (Nâbî-zâde Nâzım 1944: 5) bir ağız sözü olarak geçmektedir.

koça korpı “yaşlı kadın veya erkek”

TDK nüshasında bir kez geçen bu ikilemenin anlamı bağlamdan sezilmektedir: “soñ kıalan *koça korpı* ve za‘ ifler İbrâhîm kıatından geçdiler” (TDK 146-11).

Diğer nüshaların tümünde *zayıf* kelimesinin bulunması da anlamda şüphe bırakmaz: “zua‘ fâlar” (Marmara 98-21), “zua‘ fâ” (Manisa 93b-2), “şol za‘ ifleri kıaldı” (İznîkî 178b-8).

Herhangi bir yazılı kaynakta rastlayamadığımız bu sözcük, sürmekte olan, TÜBİTAK destekli Ankara ağızlarının dokümantasyonu projesi çerçevesinde yapılan

kayıtlar sırasında, Kocaşar beldesinde *goca gorpi* “yaşlı erkek ya da kadın” olarak tespit edilmiştir.

köklü “gür, çok (?)”

Metnimizde bir kez geçen, açıkça *köklü~göklü* okunacak biçimde yazılıp harekelenmiş olan bir sözcük de diğer nüshalarda ve herhangi bir kaynakta, bağlama uygun bir anlamla belirlenememiştir:

“*köklü* sakallu hâkîm ve bilûsi çok eridi” (TDK 249-14)

Diğer nüshalarda ve çeviriye esas olan Arapça metinde açıklayıcı bir veri yer almaz (Ar. 123). Eğer bu sözcük *göklü* yerine bir yazım yanlışlığı değilse, *kök* kökünden “gür, sağlam, köklü” anlamlarında bir türev olması mümkündür. *Derleme Sözlüğü*’nde *köklü* kelimesinin “büsbütün, çok, tüm” anlamlarına da gelmesi bu olasılığı güçlendirmektedir.

sarıncağ “düz; sarp (?)”

sin+re+nun+cim+kaf harfleriyle yazılan ve *sarıncağ* okunacak biçimde harekelenmiş olan bu sözcük de metnimizde bir kez belgelenmiştir:

“tağlar tañrı ta‘âlâ Mûsâya tecellî kılmakdan öñ kıatı ve *sarıncağ* idi” (424-7).

Marmara nüshasındaki paralel cümlede ise dağların *tecellî*’den önce “gedik ve yarık olmayup düpdüz” (250-17-18) olduğu yorumu yapılmıştır.

Özer’in *serin-cağ* “serin” okuyuşu ses ve anlam açısından uygun değildir (2008: 15). Ön ünlülü *serin* sözcüğünün art ünlülü *-cAk* yanbiçimini aldığı düşünmek için bir neden yoktur. Ayrıca *sin* harfinin EAT’de yalnız ön ünlülerle kullanılmadığı da açıktır.

Tarama Dergisi’nde *sarin-* “sabretmek, tahammül etmek” eylemi varsa da anlamsal birleştirme mümkün değildir. Karşılaştırma için kullanılabilecek bir diğer veri TS’deki *şıyrıncağ* yapısıdır. Bu sözcüğün “kaygan” anlamı Marmara’da “gedik ve yarık olmayup düpdüz idi” ifadesi ile karşılanmış olabilir. Bu durumda *sarıncağ*’ı *şıyrıncağ* yerine bir yazım yanlışlığı saymak gerekir.

DS’de bulduğumuz *sırpıncağ*’ın ikinci anlamı olarak verilen “sarp yer”, TDK nüshasında *sarıncağ*’tan önce *kıatı* sıfatı da kullanıldığı için dikkate değerdir. DS’de sözcüğün *sıypıncak* biçimi de bulunur.

Bu durumda *sarıncağ*’ın *sırpıncağ*, *sıypıncağ* “sarp yer” yerine bir yazım yanlışlığı olduğu düşünülebilir. Ya da bunlardan tümüyle farklı, Marmara’daki “gedik ve yarık olmayup düpdüz idi” ifadesini karşılayan bir *sarıncağ* sıfatı ile karşı karşıyayız. Ancak *Derleme Sözlüğü*’nde “kaygan, düz, parlak” anlamında *zıypıncak* da geçmektedir. Eğer bu sözcükler arasında bir bağ varsa, “düz” anlamı metne uygun düşmektedir.

sesü “ses (?)”

TDK nüshasında iki yerde açıkça *sesü* okunacak biçiminde harekelenmiş bir yazım bulunur:

“pes *sesü* ve at gürüldüsin işitdiler” (910-11)

“Yûnus ol balık kıarnı içindeken bir *sesü* işitdi” (870-14)

Bağlam, anlamın da “ses” olmasını gerektiriyor ancak sözcük diğer nüshalarda bulunmaz. Marmara nüshasındaki paralel cümlede *āvāze* karşılığı bulunuyor (485-8).

Herhangi bir yerde tespit edemediğimiz bu sözcüğün yanlış yazılma olasılığı da bulunmakla birlikte, Türk Dil Kurumunun sanal *Büyük Türkçe Sözlük*’ünde *sesi* “ayak gürültüsü” verisine rastlanmıştır. Sanal sözlükte TS kaynaklı gösterilen sözcük, daha sonra TS verilerinin bu sözlükten kaldırılması nedeniyle artık erişilebilir durumda değildir. Basılı TS’de ise bu sözcük yer almaz.

Çuvaşçadaki iki heceli *sasĩ* “ses” biçimi karşılaştırma açısından ilginç olabilir (Çuvaşçada ayrıca *sas* da var). Söz sonunda ünlü türemesi Çuvaşçada uzun ünlülü köklerden sonra tipik bir gelişmedir: *var, varĩ* “öz” < *ōz*; *vut, vutĩ* “ateş” < *ōt* vb. (Tekin 1995: 156-157). Fakat *ses*’te birincil uzun ünlü bulunmadığı için Çuvaşça biçimde söz sonu ünlü türemesi için bir neden yoktur. Sözvarlığı açısından Çuvaşça ve Oğuz grubu Türk dilleri arasındaki ilginç paralellikler daha önce de araştırma konusu olmuştu (Fedotov 1977, Levitskaya 1982). Örneğin *dudak=tutĩ, göbek=kĩvapa* vb.

setkünleri yillen- “öfkeden boyun damarları şişmek; çok öfkelenmek (?)”

Yūsuf’un, gördüğü bir rüyada on bir yıldızın, ayın ve güneşin kendisine secde ettiğini öğrenen on bir kardeşinin öfkesi, metnimizde “bularuñ *setkünleri yillendi* ve Yūsufa kaķımaķdan derileri ditreği” (226-8) ifadesiyle anlatılır. Diğer nüshalardaki paralel cümleler de *setkünleri yillendi* deyiminin anlamında şüphe bırakmaz:

“ğazaba ve hiddete gelüp öfkelerinden gevdeleleriniñ kılları ķalkup” (Marmara 145-16)

“ğazaba ve hiddete gelüp ol övkeden gevdeleleriniñ kılları ķalkup” (Manisa 131a-1)

“şöyle ģazaba geldiler kim țamarları şişdi kılları ürperüp örü țurđı” (İznĩķĩ 232a-10)

Metnimizde açıkça *setkün/setgün* okunacak biçimde yazılmış olan bu sözcük diğer nüshalarda tanıklanamamıştır. Ancak yine de bunu TDK nüshasında okunuşu sorunlu bir başka sözcükle karşılaştırmak mümkündür. Öldürüldükten sonra dirilen ve katilinin kim olduğunu söyleyen birinin öyküsü anlatılırken kurulan “dirilüp duru geldi ve *sütügen*lerinden ķan aķardı” (TDK 486-14) cümlesi içinde geçen *sütügen/sütüken* sözcüğü Marmara nüshasında *țamar* ile karşılanmıştır:

“pes öyle idicek maķtũl *țamarından* ķanı aķarak țurup” (283-15).

Ancak “damar” anlamında bir *sütügen* de herhangi bir kaynakta tespit edilememiştir. TDK nüshasındaki genel yazım ve hareke özensizliği dikkate alındığında belki her iki verinin, şimdilik ses yapısı kesin olmayan ve “damar” anlamına gelen aynı sözcüğü gösterdiği düşünülebilir. Bu durumda *setkünleri yillen-* deymi de damarların şişmesi, yani mecazen öfkelenmek anlamına geliyor olmalıdır.

Yine 14. yüzyıla ait bir tıp metni olan *Hulāša*’da, bir damar türünü anlatan bir tamlama içinde geçen sözcük de *setkün* okunacak biçimde yazılmıştır:

“bu renc ķandan olduģınuñ nişānı *setkün țamarı* țolu olmaķ ve yüz kızıl olmaķdur” (17b/3)¹.

Ayrıca, yine 14. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen ve Hekim Bereket tarafından yazılmış olan *Tuhfe-i Mübārizi* adlı tıp metninde *setkün* biçiminin anlamı şöyle

¹ Paris Bibliothèque National’de 171 numara ile kayıtlı bulunan bu yazma B. Erdaģı-Doģuer tarafından yayıma hazırlanmaktadır.

açıklanmıştır: şiryān tamarı iki bahş olur... bir bahşı yoḡaru boynına varur aña *setkün* derler (12b daire)²

Yazım ve anlam açısından metnimizdeki veriyi destekleyen bu iki örnek dışında, şu ana kadar TDK nüshası dışında veri belirlenememiştir.

sütügen, bk. *setkünleri yillen-*

tonuḡluḡ (tonaḡluḡ?) “giyim, kuşam (?)”

Bu bölümde tartışılacak son sözcük, metnimizde *tonuḡluḡ* okunacak biçimde yazılıp hareketlenmiştir. Sözcük, Şeddād’ın, İreme Zātü’l-‘İmād adlı şehri inşa ettirdikten sonra oraya çok sayıda insanı yerleştirerek her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için emir verdiğini anlatan bir cümle içinde geçer:

“bulara yiyesi ve *tonuḡluḡ/tonaḡluḡ* tamām buyurdı” (TDK 302-15).

Diğer nüshalar içinde sadece Marmara’da bu cümlenin paraleli bulunur ancak tümüyle farklı sözcüklerle:

“ḡadem ve ḡaḡemden istedügi deñlü” (Marmara 187-24)

Arapça metinde çeviriye esas olan bölüm *bi’l ‘iṭā’ ve’l ‘erzāḡ*’tır (Ar. 148).

Bağlama uygun bir *tonuḡluḡ* biçimi herhangi bir kaynaktan belirlenememiştir. İkinci hecenin hareketinin *üstün* yerine yanlışlıkla *ötre* olması mümkündür. Bu durumda sözcük, DS’deki *donaḡ* “gelin elbisesi, kadın elbisesi; çeyiz; süs, ziynet” (<*ton*) verisiyle karşılaştırılabilir. Ayrıca bk. Tietze 2002 *donaḡ* ay. Metnimizdeki veri, *tonaḡ* biçiminden *-lXk* ile türemiş “giyecek, giysi, giymeye yarar şey” anlamında bir sözcük olabilir ve bu anlamıyla bağlama da uygun düşer.

VII. Bu bölümdeki sözcükler, genel olarak metnimizde ilk kez geçtiğini düşündüğümüz Arapça, Farsça alıntılardır. Bunlardan *kenef*, *ḡunbar*, *mül* ve *sayalan*-başka kaynaklarda tespit edilememiştir. *lud* ve *nārincāt*’ın ses yapıları metnimize özgüdür. *Bürke* ise Türkçede çok eski bir alıntı olmakla birlikte TS’de tek tanıklıdır.

bürke “havuz, küçük su birikintisi”

TDK nüshasında sadece “gözi *bürke* kırañında bir ‘avrata şeş oldu” (582-12) cümlesi içinde tanıklanan bu sözcük diğer nüshaların hiçbirinde bulunmaz. Türkçede çok eski bir Arapça alıntı olan bu sözcük (bk. Tietze 1958: 265 *birke* “küçük göl”, Devellioğlu 1970 *birke* “büyük havuz, küçük göl, gölcük”) *Tarama Sözlüğü*’nde tek tanıklıdır: *birike* “hazine, mahzen, sarnıç”. *Âşık Paşazade Tarihi*’nden alınmış olan bu tek tanığın (XVI. yy.: 208: “Yolda su *birikeleri* vardı, anları harap gördü”) *birike* yazılışı, sözcüğün belki de Türkçe *birik-* fiiliyle ilişkilendirilmiş olduğunu düşündürüyor.

Âşık Paşazade Tarihi dışında, sözcüğü tespit ettiğimiz tek kaynak *Ḳıssaş-ı Enbiyā*’nın TDK nüshası da değildir. Hazai-Tietze tarafından yeni yayımlanmış olan *Ferec ba’d eş-şidde* nüshasında da görülür: *birke* (91b: 3, 243b: 6). 2006 tarihli bu yayın, bilinen Türkçe *Ferec ba’d eş-şidde* nüshalarının en eskisi olan Budapeşte nüshasını ele alır (istinsah tarihi 1451³). Ayrıca Tietze’nin, bu nüshanın sözvarlığına da

² Bu metin de B. Erdağı-Doğuer tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır ve Türk Dil Kurumu’nda baskı aşamasındadır.

³ Bu nüsha hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz 2010.

yer vermiş olduğu sözlüğünde *birke*, *birge*, *bürke* “havuz” madde başları bulunur (2002).

Bu üç kaynak dışında sözcük, Anadolu ağızlarında da *börke*, *bürke* “havuz” biçimlerinde tespit edilmiştir (DS).

kenef “ip, sicim”

Eski Anadolu Türkçesi sözvarlığı içinde tanımlayamadığımız bir başka alıntı da yine metnimizde bir kez geçen Farsça *kenef* “keten ip” sözcüğüdür:

“ol *kenefler* kim anuñıla şukqayı çekerler kırbān yūñinden ola” (TDK 487-14). Aynı sözcük için Marmara nüshasındaki paralel cümlede *ḡnāb* “çadır ipi” (284-7) bulunur.

Farsça *kenef* için bk. Kanar 2008 “kenevir”, Steingass 2005 “keten ip”.

ḡunbar, ḡunbar ḡuṣ “tarla kuşu”

Metnimizde dört kez geçen Arapça *ḡunbar* “tarla kuşu” alıntısı da diğer nüshalarda bulunmaz:

“ḡaçan *ḡunbar* ötse eydür iy çalabum Muḡammed ümmeti sevmeyene la‘net ḡılḡıl” (TDK 614-5).

“daḡı rivāyetdür kim *ḡunbar* Süleymān yolında yumurtladı” (TDK 614-15)

“*ḡunbar ḡuṣı* öticek ne dir” (TDK 879-12), “*ḡunbar ḡuṣ* öticek ne dir” (TDK 881-10)

Herhangi bir tarihi kaynakta ve Osmanlıca sözlüklerde bulamadığımız bu sözcük Arapça metinde ve Arapça sözlüklerde *ḡunbur* (Ar. 2004: 297) biçimindedir. Krş. Wehr 1976: *ḡunbur* “tarla kuşu, çayır kuşu”.

lubd “akbaba”

Loḡmān peygambere yedi *kerkes kuṣu* (“akbaba”) ömrünce ömür verildiğini anlatan bölümde beş kez geçen Arapça kökenli *lubd* “akbaba” sözcüğü, metnimizde *kerkes*’in sıfatı gibi kullanılmış, hatta anlamının “bularuñ dilince rūzigār” olduğu açıklaması yapılmıştır:

“işbu *kerkes* ‘ömri *lubd*-durur ve *lubd* bularuñ dilince rūzigār-durur ḡaçan ol *kerkesüñ* daḡı ‘ömri geçdi pes ḡamu *kerkesler* ṡaḡdan uçdı aṣaḡa indi ve ol *lubd* *kerkes* inmedi ḡaçan Loḡmān gördi kim *lubd* ol *kerkesler*le bile inmedi pes durdı ṡaḡa çıḡdı ol *kerkesi* göre gideriken gendü nefsinde süstlḡ buldı kim ilerü eyle olduḡı yoḡıdı ḡaçan ṡaḡ üstine çıḡdı gördi kim *lubd* *kerkesi* anda düşmişdi pes bir ün geldi kim *lubd* *kerkesi* ḡaldur” (TDK 124-5, 6, 7, 8, 9).

TDK dışındaki nüshalardan sadece Marmara’da bulunan sözcük, burada *labad* okunacak biçimde harekelenmiştir (86-10). TDK nüshasındaki yazılış ise sadece *lubd* okunmasına izin verir. Sözcük bu biçimiyle başka kaynaklarda bulunmaz.

Arapça metinde sözcüğün orijinal biçimi olan *lubad* bulunur (Ar. 2004: 67). Ayrıca krş. *lubed* “Lokman tarafından seçilmiş yedi akbabadan sonuncusunun adı” (Redhouse 2006).

mül (bayramı) “bereket bayramı (?)”

TDK nüshasında “*mül* bayramınız için geymeklige Fir‘avndan ve kavmindan dürlü bezek ve tonlar ‘āriyet dileñ” (407-13) cümlesi içinde geçen *mül* sözcüğü de diğer nüshalarda ve Eski Anadolu sahası içinde başka bir kaynakta belirlenememiştir. Marmara nüshasındaki paralel cümlede sadece ‘*ıyd* bulunur: “ve ol ‘*ıyd* için” (242-5).

Arapça sözlüklerdeki *mul* “zengin olmak (özellikle hayvan sürüsü açısından)” (krş. Wehr 1976) fiiliyle ilişkili olduğunu düşündüğümüz bu sözcük “bereket, bolluk vb. bayramı” anlamına geliyor olmalıdır.

nārincāt “büyüler, sihirler”

Yine sadece TDK nüshasında tespit ettiğimiz bir sözcük de *nārincāl* tır:

“bayık şeytānlar Süleymān tahtından ırıldığı zamān içinde cāzuluk ve *nārincāl* yazdılar” (92-9)

Özer’in *nār-ı necāt* “Rettungsfeuerbuch” okuyuşu anlamsal nedenlerle kabul edilemez (2008: 60). Bağlam, “sihir, büyü” anlamında bir sözcük gerektiriyor. Ancak Osmanlıca-Türkçe, Farsça-Türkçe sözlüklerde bu anlamlara gelen sözcük *nārincāt* değil, genellikle *nāreng*, *neyrenc*, *nārenc*, *neyrencāt* vb. (bk. Devellioğlu 1970, Kanar 2008 vb.) biçimlerindedir. Hem anlam hem de ses açısından aradığımız yapı Mo’in’in *Ferheng-e Fārsī*’sinde yer alır. Bu sözlükte *nārenc* 2 madde başı altında, sözcüğün, Farsça *nāreng*’in (“büyü, sihir”) Arapçalaşmış biçimi olduğu, *nārencāt* başlığı altında da *nārenc*’in çoğulu olduğu belirtilmiştir (1371: 4564-4565). Yani Anadolu sahasında sözcüğün Farsça biçimi yaygın olduğu halde, Arapçalaşmış *nārenc*, *nārinc* biçimi, şu anki bilgilerimize göre sadece *Qışaş-ı Enbiyā*’nın TDK nüshasında geçmektedir.

sayalan- “törpülenerek düzleşmek”

TDK nüshasında, “müştğden ve za‘ferāndan pınuqlar”ı koklayarak hiç koku kalmadığını fark eden Mu‘āviye, bunun nedenini “çok zamān geçmekden *sayalanmış*dur ve daş yüzi[nd]e yıyı kalmamışdur” (TDK 298-11) biçiminde açıklar. Ses yapısı nedeniyle ilk bakışta Türkçe olduğunu düşündüren *sayalan-*, diğer nüshalarda bulunmaz. Bu cümlelerin paraleli Marmara ve Manisa nüshalarında şöyledir:

“miski kōqlayup anda rayihā bulmadı” (Marmara 185-18)

“kōqlayup anda rayihā bulmayup” (Manisa 166a-8)

Eylemin Türkçe kökü olabilecek bir *saya* adı GTS’de varsa da anlamı “ayakkabının yumuşak olan üst bölümü”dür. Bağlama uygun bir *saya* adı veya *sayalan-* eylemi herhangi bir tarihi kaynakta belirlenememiştir.

Ancak *sayalan-* fiili madencilikte “törpülenmek, düzleştirilmek” anlamında kullanılmaktadır (Kulaksız vd. 2005). Kitabın hazırlayıcılarından S. Kulaksız ile yaptığımız görüşme sonucu, herhangi bir terim sözlüğünde de yer almayan bu sözcüğün maden işletmeciliğinde çok yaygın bir kullanımı olduğunu öğrendik.

Türkçe kökenini belirleyemediğimiz sözcük, büyük olasılıkla Farsça *sāyīden* “sürterek aşındırmak” eyleminden erken bir ödünçlemedir.

Kısaltmalar ve Kaynaklar

- Ar.: *Qışaş-ı Enbiyâ' el-Müsemmâ 'Arâ'isü'l-Mecâlis* (2004). Beyrut-Lübnan: Dar el Fikr.
- Bayraktar, Nesrin (2008). Ebû'l-Fa'zl Mûsâ bin Hacı Hüseyn İznîkî Qışaşü'l-Enbiyâ Tercümesi. Metin-Dizin. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Bursa: bk. Ökten 2000.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Devellioğlu, Ferit (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DS=*Derleme Sözlüğü*. (1963-1982). 12 c. Ankara: TDK Yayınları.
- Fedotov, M. Romanoviç (1977). "O nokotorix oguzskix çertax çuvaşskogo yazıka". *Sovetskaya Tyurkologiya* 1977-1: 25-32.
- GTS=*Güncel Türkçe Sözlük*. www.tdk.gov.tr.
- Hazai, György, Andreas Tietze (2006). *Ferec ba'd eş-şidde "Freud nach Leid"*. (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch). 1. Band. Text. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- İznîkî: bk. Bayraktar 2008.
- Kanar, Mehmet (2008). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Koç, Mustafa (1998). *El-Ferecû Ba'de's-Şidde*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. yayımlanmamış doktora tezi.
- Kulaksız, Seyfi (2005). *Doğal Taş (Mermer) Maden İşletmeciliği ve İşleme Teknolojileri*. Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası.
- Levitskaya, L. Sergeyevna (1982). "İmeyutsya li v çuvaşskom yazıke oguzskiye elementi?". *Chuvash Studies*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Marmara: *Qışaş-ı Enbiyâ'nın Marmara nüshası*.
- Mo'in, Mohammed (1371). *Ferheng-e Fârsî*. C. 4. Tehrân: Moessese-e Enteshârât-e Kebîr.
- Nâbî-Zâde Nâzım (1944). *Kara Bibik. -Büyük Hikaye-*. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Ökten, Meriç (2000). *Sa'lebi'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi. Metin-Sözlük*. İstanbul. [Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Özer, Şerife (2008). *Die nominale Wortbildung im Altosmanischen. Am Beispiel der Übersetzung von Ta'labîs Qışaş al-Anbiyâ' aus dem 14. Jahrhundert*. (Turcologica), Harrassowitz-Verlag.
- Redhouse, Sir James W. (2006). *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Steingass, F. Joseph (2005). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tarama Dergisi= Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* I.-II, 1934. Türk Dili Tetkik Cemiyeti. İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları.
- TDK: *Qışaş-ı Enbiyâ'nın Türk Dil Kurumu nüshası*.
- Tekin, Talat (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg.
- Tezcan, Semih (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. TDA Dizisi 6. Ankara: Simurg.

- Tietze, Andreas (1958). "Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch". *Jean Deny Armağanı. Mélanges Jean Deny*: 255-333. Hazırlayan J. Eckmann vd. Ankara: TDK Yayınları.
- Tietze, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. c. 1. A-E. Istanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- TS=Tarama Sözlüğü. I-VIII. 2. baskı: 1996. Ankara: TDK Yayınları.
- Wehr, Hans (1976). *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*. Beirut, London: Librairie du Liban. Macdonald & Evans Ltd.
- Yeni Tarama Sözlüğü (1983). Düzenleyen: Cem Dilçin. Ankara: TDK Yayınları.
- Yılmaz, Emine (2010), "György Hazai, Andreas Tietze, (2006), *Ferec ba'd eş-şidde (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*, 1. Band, Text, Klaus Schwarz Verlag•Berlin, 650 s.", *bilig* 52: 243-248.
- Yılmaz, Emine, Nurettin Demir (2005). "Bir Sa'lebi Çevirisi: Kısas-ı Enbiya". *International Journal of Central Asian Studies*. Volume 10: 1. Mustafa Canpolat Armağanı: 1-8.
- Yılmaz, Emine, Nurettin Demir (2009a). "Şerife Özer (2008). *Die nominale Wortbildung im Altosmanischen. Am Beispiel der Übersetzung von Talabis Qisas al-Anbiya aus dem 14. Jahrhundert* (Turcologica 73). Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag. vii+132 s. *bilig* 49. Bahar 2009: 231-240.
- Yılmaz, Emine, Nurettin Demir (2009b). "Kısas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözcük Varlığına Katkıları I". *Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth*. Ed. Emine Yılmaz, Süer Eker, N. Demir. *International Journal of Central Asian Studies*. Volume 13. s. 495-517. Korea.
- Yılmaz, Emine, Nurettin Demir (2009c). "Şa'lebi'nin *Kitābu 'arā'isi'l-mecālis fī kıṣaṣi'l-enbiyā*'sının Anadolu Sahasında Yapılmış Çevirileri". *Journal of Turkish Studies*. Volume 33/II. *Festschrift in Honor of Cem Dilçin*. Guest ed. Zehra Toska. Harvard University, s. 357-370.